

“Als ik iets kan doen, heb ik minder last van vreselijke verhalen”

Interview met Janny van Heerbeek, augustus 2019

Door Liesbeth Simpelaar, in opdracht van de Marie Kamphuis Stichting

Janny van Heerbeek kreeg als maatschappelijk werkster in de jaren tachtig steeds vaker te maken met wat toen nog ‘incestproblematiek’ heette. Sindsdien is ze haar hele werkzame leven bezig geweest met de hulpverlening aan slachtoffers van seksueel misbruik, waarbij ze de meest hartverscheurende situaties tegenkwam.

Janny heeft weleens ergens een nacht wakker van gelegen, maar dat vindt ze eigen aan het vak, en, zegt ze: “Als ik iets kan doen, als ik oplossingen kan helpen vinden, heb ik minder last van vreselijke verhalen.”

In dit interview vertelt Janny over de ontwikkelingen van het vak en over situaties die veel indruk op haar hebben gemaakt. En ze laat ons meeprofiteren van de wijsheden die ze in haar werk heeft opgedaan.

Info over Janny van Heerbeek

- Vanaf 1977: Maatschappelijk werker bij Pro Juventute, later Bureau Jeugdzorg
- Studie orthopedagogiek
- Vanaf 2001: Gedragswetenschapper bij STEK (Rotterdamse jeugdhulporganisatie, in 2017 gefuseerd in ENVER). Taken: aandachtsfunctionaris Huiselijk geweld en Kindermishandeling, leiding twee schoolgerateerde teams, trainingen aan ouders, vertrouwenspersoon personeel

In de jaren tachtig is de bal gaan rollen

In 1977 begon Janny bij Pro Juventute en begin jaren tachtig kreeg ze haar eerste zaken van seksueel misbruik. “In de jaren tachtig is de bal gaan rollen. Voor die tijd werd er niet gepraat over seksueel misbruik, men dacht dat dat niet gebeurde als je het niet wilde. In die publieke opinie kwam in 1983 een kentering door de publicatie van de verhalen van slachtoffers in *De straf op zwijgen is levenslang* door de Vereniging tegen Seksueel Misbruik (VSK). Want in die verhalen kwam de rol van de factor ‘macht’ naar voren.

Er werd toen onderzoek gedaan. Uit het onderzoek van Nel Draijer bleek dat incest bij één op de zes meisjes onder de zestien jaar voorkwam, maar dat was zo alarmerend dat haar onderzoeksmethode in twijfel werd getrokken. In die tijd speelde ook de kwestie van het misbruik door de psychiater Finkensieper, in 1974 was er al een zwartboek over hem verschenen door de Belangenvereniging Minderjarigen en pas in 1989 moest hij voor de rechter komen.”

Overal in het land werden samenwerkingsverbanden opgericht tussen organisaties die met seksueel geweld te maken hadden: instellingen voor jeugdhulp, justitie en gezondheidszorg. De VSK was in 1981 opgericht en organiseerde in elke provincie zelfhulpgroepen die geleid werden door een ervaringsdeskundige. Er was spanning tussen die meer alternatieve en de reguliere hulpverlening. Janny: “De leden van de VSK hadden weinig vertrouwen in reguliere hulpverleners, ze vonden dat die de slachtoffers niet serieus namen en de problematiek hadden laten liggen. Toch ging de VSK meedraaien in de samenwerkingsverbanden en gaandeweg werd de verstandhouding beter. Ik heb jarenlang samen met de VSK met incestverwerkingsgroepen gewerkt, en op een gegeven moment ben ik, omdat ik zoveel werkte met slachtoffers, gevraagd om als niet-ervaringsdeskundige in het bestuur van de VSK te komen. Later ben ik voorzitter geworden, tot de opheffing van de VSK in 2012.”

Incestverwerkingsgroepen: een heel goed middel

Samen met Wil van Duuren, die ervaringsdeskundige was en lid van de VSK, begeleidde Janny vanaf 1990 groepen voor meiden van dertien tot achttien jaar. Janny: “Wil was een rolmodel voor die meiden. De manier waarop zij haar leven had opgepakt gaf hen hoop. Ik geloof heel erg in de kracht van het werken met groepen, door de herkenning en erkenning van lotgenoten zijn ze een heel goed middel. Dat is zo anders dan de expert tegenover de klant.”

Janny en Wil ontwikkelden een methode voor het werken met incestverwerkingsgroepen, die ze stap voor stap in een draaiboek beschreven. Voor hun werk wonnen ze in 2002 de allereerste prijs die de Marie Kamphuis Stichting uitreikte.¹ Helaas zijn de groepen inmiddels gestopt: “Dat is heel jammer. Er was duidelijk vraag naar en we hadden het aanbod. Die groepen waren heel belangrijk, want als je vijftien, zestien jaar bent sta je voor cruciale keuzes in je leven en als je dan de kans krijgt om de pijn, de boosheid en het verdriet onder ogen te zien, ben je in staat om betere keuzes te maken. Het is niet zo dat je gedoemd bent te herhalen wat er gebeurd is, maar je herhaalt onvermijdelijk wel wat je vergeten bent.”

Een grensoverschrijdend antwoord op grensoverschrijdend gedrag

“Er moest in het begin heel veel uitgevonden worden wat betreft die problematiek, maar er kon ook veel in die tijd, we deden veel meer. Ik had zelfs zo’n adagium van ‘seksueel misbruik is grensoverschrijdend gedrag, dus moet je daar ook een grensoverschrijdend antwoord op zien te vinden’. Ik heb vroeger dingen gedaan waarvoor je nu misschien wel voor een tuchtcommissie zou moeten komen, maar ik geloof dat ik ze nu weer zou doen. In veel gevallen van seksueel misbruik is het ingewikkeld wat je kunt doen en wat niet, en het helpt als je een goede samenwerking hebt met de politie en de jeugdbescherming, dan kun je de problematiek van allerlei kanten bezien. Je tast dan ook de grenzen af van hulpverlening en kinderscherming, en soms moet je organisatieregels overschrijden. Want als iedereen precies doet wat ‘ie moet doen kom je soms niet verder.”

Janny geeft een voorbeeld van zo’n grensoverschrijding: “Een meisje van dertien had op school iets verteld, en de school dacht, dit zit helemaal fout. Ze belden mij of ik kon komen en dan ging je gewoon. Dat meisje zei: ‘Janny, mijn hoofd zit zo vol problemen, ik kan gewoon niet meer nadenken.’ Er was ernstig misbruik door de vader en een volwassene moest ingrijpen, er moest een plan komen. Maar ik besloot eerst de politie te bellen om te vragen of ze deze man kenden. Daarmee ging ik een grens over: ik maakte de politie deelgenoot van de casus, terwijl het voor hen nog helemaal geen casus, geen aangifte kon zijn.

Daarna schakelde ik de Raad voor de Kinderbescherming in, en het meisje zou op vrijdag niet meer naar huis hoeven. Maar ze durfde nog niet, ze was bang dat ze dan haar moeder en broertje en zusje niet meer zou zien. Dat heb ik gerespecteerd. Als iemand seksueel misbruik heeft ervaren, is er over persoonlijke grenzen heengegaan, en als hulpverlener moet je dat juist niet doen. We maakten de afspraak dat we haar maandag uit huis zouden plaatsen. Dat weekend liep het daar thuis uit de hand en ging de moeder met haar kinderen naar het politiebureau, waar ze dus al van de zaak wisten. Het gezin is op een geheim adres ondergebracht en de vader is aangehouden.

We zijn het nooit vergeten, de tragedie van deze zaak. Dat meisje kreeg OTS en heeft in onze verwerkingsgroep gezeten. Vijfentwintig jaar later spoorde ze me op en vertelde ze me dat ze een zoontje had gekregen, waar ze heel trots op was.”

¹ zie <https://www.mariekamphuisstichting.nl/index.asp?pagina=MKS%20Prijs> en

Boet, A. (2003): ‘Meidengroepen rond seksueel geweld: Confronterend, maar ook veilig.’ In: *Maatwerk* 2003, nr.2, p. 31-33. Dit artikel en het Draaiboek Meidengroepen bevinden zich in het Marie Kamphuis Achief, inventarisnr 3.5

Wijsheden op een presenteerblaadje

Janny heeft veel geleerd in haar werk. “Je krijgt vaak wijsheden op een presenteerblaadje aangeboden. Zo was er een meisje dat tegen me zei: ‘Je hebt een keer aan mij gevraagd of mijn vader ons sloeg en aan ons zat, en toen heb ik nee gezegd. Maar het is wel zo, en nu ben ik bang dat je me niet meer gelooft. Maar mijn jongste zusje zit nog thuis en daarom ga ik het nu vertellen.’ Dit meisje kwam erop terug om haar zusje te beschermen, maar als een jongere eenmaal ‘Nee hoor, met mij is er niets aan de hand’ heeft geantwoord, is het heel moeilijk om naar een ‘ja’ te gaan. Daarom moet je, tenzij het uit de context helemaal duidelijk is, niet rechtstreeks vragen of ze thuis te maken hebben met seksueel misbruik. In mijn ogen werkt het beter om tijdens een kennismakingsgesprek te vertellen met welke problematiek je zoal te maken hebt: problemen met school, echtscheiding, armoede, lichamelijk en seksueel geweld. Daarmee maak je een opening.”

Vertellen wat jij ervan vindt

Een andere door Janny verworven wijsheid is dat kinderen het nodig hebben dat je vertelt dat seksueel misbruik verkeerd is. “Want die kinderen zitten zo in dat kleine wereldje van schuld en schaamte dat ze niet kunnen bedenken dat het niet mag wat er gebeurt. Ze hebben het idee dat niemand tegen hun vader opkan. Er wordt vaak gezegd dat het bij een geval van seksueel misbruik beter is om een vrouwelijke zedenrechercheur in te schakelen, maar het kan een slachtoffer ook heel goed doen als een politieman afkeurt wat de pleger heeft gedaan.”

Tijd om een relatie op te bouwen

Een derde verworven wijsheid is dat je vertrouwen moet verdienen, een relatie moet opbouwen. “Wij hadden daar toen nog tijd voor. We konden bijvoorbeeld met een jongere voor een informatief gesprek naar de zedenpolitie gaan, zonder dat er aangifte gedaan werd. Dat was altijd heel heilzaam, want mensen hebben altijd het beeld dat de politie alleen bekeuringen geeft. Nu krijg je zo’n gesprek niet meer voor elkaar; in het kader van privacy en van Europese regelgeving moet het een officieel gesprek zijn met iemand van de voorpost en er mag geen vertrouwenspersoon bijzitten.”

Menskracht en protocollen

Janny vindt het een kwalijke zaak dat de hulpverleners van nu overbelast zijn en te weinig tijd hebben voor kinderen en jongeren. Ze vindt de wachtlijsten heel erg. “Ik wil niet idealiseren hoor, maar in de jaren tachtig was de hulp veel sneller en toegankelijker. We hadden een wekelijks spreekuur, daar zat ik als maatschappelijk werkster ’s avonds te zitten en dan kon iemand gewoon aanbellen.”

Ook vindt ze het jammer dat de nachtwachten in tehuizen zijn afgeschaft. “De nu aanwezige leiding slaapt, dus er is geen toezicht. Maar als er een plek onveilig is, dan is het ’s nachts in die leefgroepen, want er zijn geen aparte jongens- en meidenafdelingen en er zitten kinderen die niet geleerd hebben met grenzen om te gaan; ze kunnen niet voor zichzelf opkomen of ze gaan steeds over grenzen heen. Er is daar heel wat gaande waar de groepsleiding geen idee van heeft.”

Het tekort aan menskracht en tijd wrekt zich ook bij de meldcode Huiselijk Geweld. Janny heeft op uitnodiging van het Ministerie in een werkgroep gezeten voor de ontwikkeling van deze meldcode, en heeft hem geïmplementeerd bij haar organisatie. Toch twijfelt ze aan het

succes in de praktijk: “Door het gebrek aan menskracht schieten mensen in de risicotaxatie-instrumenten, in het invullen van het dossier, zodat de inspectie ziet dat je ermee werkt.”

Op het moment dat je het veroordeelt, geef je het begrijpen op

Er zijn ook goede ontwikkelingen, zoals in het onderwijs. “Op het ogenblik wordt daar vindplaatsgericht gewerkt, er zitten veel hulpverleners op scholen: schoolmaatschappelijk werkers, jeugdhulpverleners, verpleegkundigen. De drempel om hulp te zoeken is daardoor voor jongeren een stuk lager en er kan eerder gesignaleerd worden.”

Janny heeft samen met een collega interviews gehouden met MBO-studenten met ‘een zware rugzak’ en die opgenomen in het boek *Opgroeien met kleerscheuren* (2016). Doel van het boek was om een gezicht te geven aan de jongeren, zodat er meer inzicht komt in wat achter lastig gedrag kan liggen: “Het adagium van het boek is een uitspraak van de psychiater Van Dantzig, die de concentratiekampen in de Tweede Wereldoorlog overleefde: ‘Op het moment dat je het veroordeelt, geef je het begrijpen op’.”

Signalering

Het beseft dat er in hun thuissituatie iets verkeerd zit komt vaak bij jongeren zodra ze in het voortgezet onderwijs komen. Maar hoe laagdrempelig de hulp ook is, jongeren stappen bij seksueel misbruik zelden uit zichzelf naar een hulpverlener toe, vertelt Janny. “Er spelen gevoelens van schuld, schaamte, verantwoordelijkheid en angst. Plegers dreigen, ik heb alle clichés voorbij horen komen: ‘Als jij hierover praat gaan pappa en mamma...’ En als er wel iets aan het licht komt, verloopt de zaak vaak moeilijk. Want macht corrumpeert met macht, dat zag je heel duidelijk bij de kwestie Finkensieper. De meisjes zaten in de instelling wegens gedragsproblemen, dus waarom zou je ze geloven. En je weet dat er altijd gesodemieter gaat komen als je het slachtoffer serieus neemt, de plegger op zijn woord geloven is veel makkelijker.”

Maar een tijdige signalering is heel belangrijk. Daarbij moet de juiste procedure worden gevolgd. Janny: “Stel dat in een leefgroep een kind van zeven onder de afwas zegt: ‘Ik wil niet naar pappa hoor, hij doet niet lief,’ kun je het beste open, niet-sturende vragen stellen, het verhaal van het kind aanhoren en alles wat gezegd is letterlijk noteren, zonder enige interpretatie. Er zijn voor zo’n gesprek inmiddels richtlijnen opgesteld,² want waarheidsvinding is niet de taak van hulpverleners, maar van de politie als er aangifte gedaan wordt.”

Wordt er nu meer gesignaleerd?

“Op 8 november 2019 organiseren we, de werkgroep van het Jeugdhulp Overleg Rotterdam Rijnmond, onze jaarlijkse studiedag. Onderwerp is het voorkomen van seksueel misbruik in de jeugdzorg. De commissie Samson meldde in 2012 dat slechts 2% van de gevallen door hulpverleners wordt gesignaleerd en sindsdien is er veel tijd en energie gestoken in een betere aanpak. De vraag is of het nu beter gaat, na de commissie Rouvoet, de commissie Azough, de commissie De Winter (juni 2019), en alle kwaliteitskaders en aanbevelingen die daaruit voortkwamen. Op de conferentie zullen de aantallen uit recent onderzoek worden gepresenteerd.”

² Over hoe te handelen bij een vermoeden van seksueel misbruik is een handleiding opgesteld. Zie: <https://www.nji.nl/Werken-met-de-meldcode> en <http://toolkit.meldcodekmo.nl/wp-content/uploads/2018/12/Praten-met-kinderen-bij-mogelijk-seksueel-misbruik-1.0-1.pdf>

Kiezen voor kinderen die onveilig opgroeien

Janny vindt dat de samenleving en de politiek er niet echt voor kiezen om kinderen in risicosituaties te beschermen. “Als een kind heel ernstig ziek is wordt er nooit over geld gepraat. Het krijgt, terecht, alle behandelingen die mogelijk en nodig zijn. Maar bij een kind dat in een onveilige situatie opgroeit, gaat het altijd over geld. Dat is heel wrang, want beide kinderen zijn in gevaar.”

Daarom benadrukt ze dat de aanwezigheid en de inzet van hulpverleners voor kinderen die onveilig opgroeien extra belangrijk is: “Zodat een kind weet dat er een professional is die een luisterend oor biedt en de juiste acties onderneemt. Die niet alleen doet wat ‘ie moet doen, maar doet wat ‘ie kan doen.”